

Flöjtur och vevpositiv

Nyligen samlades ett tjugotal medlemmar i Föreningen de gamla urens vänner till årsmöte i hembygdsföreningens stuga i Kungälv. Positivhalare Robert Lerbro från Floda berättade om sin rekonstruktion av ett gammalt flöjtur från 1700-talet och om sin tillverkning av ett positiv.

I forna tider var urmakare ett högt kvalificerat yrke. Det var ett hantverk som gick i arv från far till son och som fordrade gedigna kunskaper i finmekanik. I dag bryr vi oss knappast om vad som döljer sig i en klocka. Stannar den byter vi i bästa fall batteri. Får vi inte igång den igen köper vi en ny. Men det finns faktiskt en liten grupp idoga fantaster i Sverige som fortfarande arbetar med klockor enligt konstens alla regler och ser till att föra kulturarvet vidare.

”Klockor är skoj, de har ett liv till skillnad från frimärken och mynt som är döda ting. Klockor symboliserar också hög teknik,” säger Lars Laväng, en av medlemmarna i föreningen.

Rekonstruktion av ett flöjtur

Bild Robert Lerbro

Flöjturet i Utrecht

Robert Lerbro berättade om hur han rekonstruerade ett gammalt flöjtur från sent 1700-tal för Kungliga Vitterhetsakademien i Stockholm. När fodralet till uret hittades fanns ingen mekanism och Robert, som är positivhalare på fritiden, fick förfrågan om han kunde bygga en. Det blev studiebesök till Utrecht i Nederländerna där det fanns ett flöjtur byggt av den skicklige svenske orgelmakaren Pehr Strand. Detta fick utgöra förebilden för rekonstruktionen som stod färdig våren 2012.

Ett flöjtur är ett mekaniskt musikinstrument som drivs av ett urverk och är inbyggt i ett möbelfodral. Genom luftbälgar och en stiftvals med piggar styrs träpipor som låter som flöjtar. På själva valsen finns en melodi. Hos Vitterhetsakademien hittades fjorton valsar med musik från bland annat Mozart och Neumans nationalopera Gustav Wasa. Alla valsar gick att spela utom en, där man endast hörde några toner från en visa om *När jag hem från krogen gå*.

Varför var det så angeläget att rekonstruera flöjturet? ”När man ska spela musik från 1700-talet vet ingen egentligen hur den verkligen lät. Det är därför viktigt att rekonstruera uret för

Bild Robert Lerbro

Rekonstruerat flöjtur från sent 1700-tal.

att få autenticitet och korrekt interpretation. Musiken på valsarna var det fräckaste som fanns på den tiden, ungefär som dagens iPad,” berättar Robert.

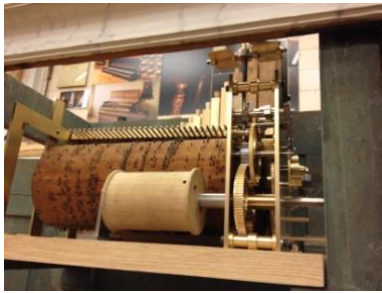

Bild Robert Lerbro

Flöjtrets återställda mekanism.

När Robert fick uppdraget att rekonstruera flöjtret visste han inte hur många toner och varv uret skulle ha. Utifrån dokumentationen som han hade med sig från Utrecht byggde han en simulator med tre stegmotorer som drevs av ett styrprogram. Han byggde också fläkt, låda, pipor och tangenter. Valsen skulle drivas runt, förflyttas i sidled och luft skulle pumpas så att piporna gav ut toner. Till slut kunde han höra något som kunde tolkas som musik.

Simulatorn tog han med till en flöjturskonferens hos Vitterhetsakademien, där det väckte stor uppståndelse bland idéhistoriker och musik-, teater- och miljöforskare med inblick i hur det var vid sekelskiftet 1800. Därefter inleddes konstruktionsarbetet för att ta fram originalritningar, sedan själva konstruktionen och tillverkningen. Robert stod för det finmekaniska arbetet medan Per-Anders Terning från Tollered utförde snickerierna. Slutligen gjordes en provmontering i klockfodralets underdel och allt visade sig fungera. Urverket ovanför ställuret drog igång musiken fem minuter i varje heltimme. Efter några justeringar var uppdraget avslutat. Det blev invigning och medalj.

Positivhalare

Robert har också byggt ett vevpositiv – ett annat mekaniskt musikinstrument som kom under 1700-talet. Det är en låda med ett litet pipverk och pappersrullar med hål i. Spelverket är byggt utifrån en tysk ritning och är pneumatiskt. Det finns alltså bälgar som pumpar luft när man drar runt en handvev. Då ljuder musiken.

Men även gamla mekaniska spelverk kan utvecklas med dagens teknik.

Robert har byggt till elventiler och en läsare med minneskort. Han har också lagt till slagverk och andra kompinstrument och spelar nu dagens låtar på gammaldags vis.

Och för dig, som undrar. Nej, Robert har ingen apa med sig när han spelar Alexander Rybacks *Fairytail* på gator och torg. I Danmark däremot är det fortfarande Veterinärstyrelsen som är tillsynsmyndighet och som utfärdar tillstånd för spelningar utomhus. Även om positivhalaren inte har någon apa med sig.

I Danmark anordnar föreningen Nordiske Lirkassevenner möten och festivaler. Du hittar deras hemsida på

<http://www.lirkassevenner.dk/en/index.html>.

Bild Maria Vajta Klamer

Långa hål ger långa toner och korta hål ger korta toner.

Bild Maria Vajta Klamer

Positivet har sammanlagt 56 pipor som ger 20 toner på två och en halv oktav.

*Robert Lerbro på turné med sitt eget
tillverkade positiv.*

Bild Robert Lerbro

© Maria Vajta Klamer, 2013